

JUAN-JUANLARIN ÇÖKÜŞÜ VE DAĞILIŞI

Enkhbat AVIRMED*

Özet

Eski Tung-hular soyundan gelen Moğol ırklı Juan-juanlar IV-VI. yüzyıllar arasında Merkezî Asya'da bazı göçebe kavimleri birleştirerek bir devlet kurmuşlardır. 520 yılında, Anagüey tahta oturduktan sonra, iç kavga ve dışarıdan gelen saldırılar nedeniyle Juan-juan devleti çöküş emareleri göstermeye başladı. Juan-juan devletinin yıkılması, Merkezî Asya göçebe tarihinin en önemli olaylarından biri olarak kabul edilmektedir. Onların devletinin yıkılış sebeplerinin başlıcaları; iç kavga, Kök Türk ve Kuzey Ts'i devletlerinin saldırıları idi.

Tarihî hadiselerden anladığımıza göre, Juan-juan halkının çoğu yeni kurulan Kök Türk Devleti'ne itaat etmiştir. Ayrıca Juan-juanlar ufak aileler hâlinde Kitan, Hi, Shi-wei, Uygur gibi Moğol ve Türk kabilelerine giderek bunların arasında yaşamışlar ve zamanla bunlarla karışmışlardır. Kök Türklere tabi olanların Orkun kitabelerinde Otuz Tatar ve Tokuz Tatarlar şeklinde zikredildiğini düşünüyoruz. Shi-wei topraklarına kaçıp orada yerleşen halkın Meng-wu Shi-weileri olduğunu sanıyoruz.

Juan-juan Devleti'nin nihayet bulmasıyla, Juan-juan adı tamamen ortadan kalktı. Bu durum bize Juan-juan adının sadece siyasi birliğin, yani devletin adı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Juan-juanlar, Moğollar, Kök Türkler.

THE COLLEPSE AND DISTRIBUTION OF JUAN JUANS

Abstract

Juan-Juans, the descendants of Mongol Donghus, are established a state by uniting some nomadic tribes between 4th-6th centuries. After Anagüey ascended the throne in 520, the indication of decline emerged because of inner conflict and aggression of neighboring states. The collapse of Juan-Juan state is accepted as one of the major event of Inner Asia. The major factors of collapse of Juan-Juan state are inner conflict and the aggression of Turkic state and Northern Tshi dynasty.

Most of the Juan-Juan population was subjected to newly established Turkic state. Also Juan-Juans fused in small fractions to other Mongol and Turkic tribes like Khitan, Shi-wei, Hi and Uyghur. We consider that they are mentioned as Otuz Tatars and Tokuz Tatar in the Orkun inscription. Also we consider that the ones who escaped to Shi-wei lands are Meng-wu Shi-weis.

After Juan-Juan state collapsed, the Juan-Juan name was disappeared. This situation indicates that Juan-Juan name was only name of political alliance or state name.

Keywords: Juan-Juan, Mongols, Turkic state.

Eski Tung-hular soyundan gelen Moğol ırklı Juan-juanlar IV-VI. yüzyıllar arasında Merkezî Asya'da bazı göçebe kavimleri birleştirerek bir devlet kurmuşlardır. Juan-juan Devleti göçebelikten vazgeçerek Çinlileşen Tobalar (Wei) ile sürekli mücadele ettiğinden Juan-

* Dr.; Moğolistan Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, bataa_hany@yahoo.com.

juanlar'ın tarihine ait belgelerin büyük bölümü Wei Devleti'nin resmî tarihi olan Wei-shu'da kayıtlıdır. Juan-juanlar, Çin kaynaklarında “Jui-jui” veya “Ju-ju” ya da “Jou-jan” olarak geçer.

Liang-shu ve Nan-shih adlı Çin kaynaklarında, Juan-juanlar'ın atalarının Hsiung-nular'ın neslinden bir kol olduğu anlatılmaktadır. Nan-ch'i-shu'da bunların çeşitli Hu kavimlerinden oldukları, Wei-shu'da ise, Tung-hu kavminin neslinden oldukları ve son olarak Chin-shu ve Shi-liu-kuo ch'un-ch'iu'da ise, Ho-shi'deki Hsien-piler'den oldukları anlatılmaktadır.¹

Eski Türkler ve Juan-juanlar'ın arasındaki ilişkiler hakkında ilk malumatları bize Çin kaynakları vermektedir. Buna bağlı olarak Türklerin türemesiyle ilgili efsanede; her nesil kendine bir soyadı koydu, biri kendine A-shih-na adını verdi. Bu nesil giderek çoğaldı ve yüzlerce aile oldu. Birkaç nesil sonra, Ju-Juların tebaalığına girip, onlara hizmet etmek üzere mağaradan dışarıya çıktılar² deniyor.

“M.S. 425 senesinde Wei İmparatoru T'ai Wu-a'nın sarayında diğer devletlere saldırının konuşulduğu konusu konuşulan bir toplantıda T'ai-ch'ang unvanlı Ch'uei Hao, Juan-juanlar hakkında: “Juan Juanlar kuşlar gibi birdenbire toplanırlar, tehlikeyi sezdikleri zaman ise aniden vahşi hayvanlar gibi süratle gözden kaybolurlar. Büyük ordularla onları takip edip yakalamak imkânsızdır. Az bir kuvvetle arkalarından gitsek bile, onlarla başa çıkmamız imkânsızdır,”³ demiştir.

Yine Çin yıllıklarını incelediğimizde; “İlk Shen-yüan Kagan döneminin (M.S. 220-277) sonlarında, To-baların yağmacılık yapan süvarileri saçları kaşına kadar uzun olan ve kendi ismini unutmuş bir köleyi ele geçirmişlerdi. Ona sahibi Mu-ku-lu⁴ (Yulgu) adını vermişti. Mu-ku-lu (Yulgu) kelimesi, kel anlamına gelmektedir. Onun torunları Mu-ku-lu (Yulgu) boyu olmuşlardı. Mu-ku-lu (Yulgu) büyüünce, kölelikten kurtarılarak süvari olmuştu. İ-lu Kagan döneminde (304-316) göreve geç gelmesi sebebiyle idama mahkum edilince kaçarak Gobi çölünün bir kanyonuna sığınmış ve orada kaçakları toplamıştı. Onlar yüz kişi olup Ho-tu-lin adlı bir kavme sığınmıştı. Mu-ku-lu (Yulgu) öldükten sonra, oğula Che-lu-hui çok cesur savaşçı olduğundan pek çok kavmi kendi idaresi altında toplamış ve kendilerini Jou-jan diye adlandırmışlardı. Wei devletine haraç getirmişlerdi.”⁵ Che-lu-hui'nin ölümünden sonra babadan oğula tahta geçmek suretiyle, sıra ile Tu-nu-hui, Pa-ti, Ti-su-yüan hükümdar olmuştur. Bu üç

¹ D. Ch. Woo, **Juan-Juan'lar**, Ankara 1995, s. 20.

² M. T. Liu, **Çin kaynaklarına göre Doğu Türkleri** (çev. E. Kayaoğlu, D. Banoğlu), İstanbul 2006, s. 14.

³ A. Onat, **5. Asırda Kuzey Çin'de Kurulan Hsia Hun Devleti**, (M.S. 407-431), Ankara 1977, s. 123.

⁴ Diğer kaynaklarda veya çevirilerde Yulgu şeklinde geçer.

⁵ G. Suhbaatar, **Mongoliin Tüühiin Deej Biçig**, Ulaanbaatar 1992, s. 39.

hükümdar zamanında, Juan-juanların gücünün oldukça arttığı görülür.⁶ Bundan sonra, Juan-juan devletinde, Pi-hou-pa (?-?), Yün-ho-ti (?-?), She-lun (402-410), Hu-lu (410-413), Ta-t'an (414-429), Wu-ti (429-444), T'u-ho-chen (444-464), Yu-cheng (464-485), Na-kai (487-506), Fu-t'u (506-508), Ch'ou-nu (508-520) adlarıyla kağanlar hüküm sürdüler.⁷ “Chou-nu, Juan-juan devletinin güçlenmesi için elinden geleni yaptı. Juan-juan prenseslerini Ak Hunlar'a vererek onlarla anlaştı.⁸ Ch'ou-nu'nun ölümünden sonra kardeşi A-na-kui⁹ tahta çıkmıştır. Juan-juanlar'ın gerileme devri Anagüey Kagan zamanından itibaren başlamıştır.

520 yılında, Anagüey tahta oturduktan sonra, amcaları veya amca çocuklarından Szu-li-fa P'o-lo-men ile Szu-li-fa Shi-fa isyan etmiş ve çıkan iç savaş yüzünden güçleri oldukça zayıflamıştı. 521 tarihinde Açıklu'nun (A-chih-lo), önderliğindeki Tölösler'den bir darbe yediler ve Szu-li-fa P'o-lo-men Tabgaç İmparatoru'ndan yardım istedi. 523'te meydana gelen tabii felaket de bunlara eklendi. Hatta Anagüey dahi canını kurtarabilmek için Tabgaçlar'a sığındı.¹⁰ Bu çağlardan itibaren iç kavga ve dışarıdan gelen saldırılar nedeniyle Juan-juan Devleti çöküş emareleri göstermeye başladı.

534 yılında, Batı Tabgaç Devleti'nden Börülüler nezdine bir elçi gönderildi ve bu arada kuzeydeki Tölöslere karşı Juan-juanlar bir başarı kazanmış, Tölös beyi de yeğeni tarafından öldürülmüştü (536). Ayrıca 545'lere doğru Bumın'ın liderliğindeki Türklerin (Börülü Tölösleri) Çin hudutlarında ticaretle uğraştıklarını biliyoruz. 546 senesine gelindiğinde ise bir Tölös ayaklanması üzerine, Börülüler, Juan-juanları uyarmış ve yardım etmişlerdi.¹¹

O sıralarda Tölösler (T'ie-le'ler),¹² Juan-juanlar'a saldırmaya hazırlanıyorlardı. Bunun üzerine Bumın askerleriyle T'ie-le'ye karşı saldırıya geçti. Düşmanlarını dağıtarak hepsini tebaası altına aldı. Sayıları 50 binin üzerindeydi. Bumın gücüne güvenerek Juan-juanlar'a bir evlenme teklifi götürdü, fakat Juan-juanlar'ın lideri A-na-kuei buna öfkelenmiş ve Bumın'a bir adam göndererek, şu küfürleri kendilerine iletmesini istedi: “Sen bizim adı bir dökümcümüzden başka bir şey değilsin. Nasıl bizimle böyle konuşmaya (evlenme teklifi) cesaret edebilirsin?”. Bunun üzerine Bumın da müthiş bir öfkeye kapılarak kendisine mesajı getiren görevli adamı öldürttü, Juan-juanlarla bütün bağlantılarını, ilişkilerini kesti.¹³ 552 yılının başında, Kök Türk

⁶ Woo, *a.g.t.*, s. 28.

⁷ Bu hükümdarların faaliyetleri hakkında daha geniş bilgiler için bk. Woo, *a.g.t.*, s. 28-68; L. K. Ling, *Toba Wei Sülalesi Devrinde Çin'in Kuzey ve Batı Komşuları*, Ankara 1978, s. 2-29.

⁸ S. Gömeç, *Kök Türk Tarihi*, Ankara 2009, s. 148, s. 32.

⁹ A-na-kui ve onun faaliyeti için bk. (Woo, s. 68-79)

¹⁰ Gömeç, *age.*, s. 33.

¹¹ Gömeç, *age.*, s. 34.

¹² T'ie-le'lere Ch'i-lê de deniliyordu. Başlangıçta kendilerini Ti-li olarak adlandırıyorlardı, sonra Ting-ling adını aldılar. Kuzey Weilar zamanında (386-534) arabalarının biçimlerinden dolayı Kao-kü (yüksek araba) adıyla tanınıyorlardı. (Liu, *a.g.e.*, s. 17.)

¹³ Liu, *age.*, s. 17.

lideri Tu-men Juan-juanlara yok edici bir darbe indirdi. Juan-juan ordusu büyük bir yenilgiye uğratıldı. Juan-juan lideri Anaguey de intihar etti. Bundan sonra, Anaguey'nin büyük oğlu Amarjin, kuzeni Teng-chu, onun büyük oğlu Godoi, Juan-juan halkının bir kısmı ile Doğu Wei Devleti'nin yerini alarak 550'de kurulmuş olan Kuzey Ch'ı devletine kaçtılar. Böylece Juan-juan Devleti ikiye ayrıldı.¹⁴ Anayurdunda kalan Juan-juanlar, Anaguey'in amcası Teng-shu-tse'yi¹⁵ yeni kağan olarak seçmişlerse de sefalet hâlinde kalıp Kök Türkler'e meydan okumaktan çekinmişlerdi."¹⁶ Bazı Juan-juan halkları ise, Teng-ch'u'nun küçük oğlu Tibe-di'yi tahta geçirdi. Fakat kısa süre sonra, yani 553 yılının başında, Tibe-di Kıtınlar tarafından öldürüldü ve Juan-juan Devleti dağılmaya başladı.¹⁷ Tibe-di'nin Kıtınlar tarafından öldürülmesi üzerine Teng-ch'u, ülkesine geri dönüp tahta geçmiş, fakat kendisi de A-fu-i adında bir Juan-juan beyi tarafından öldürülmüştür. Onun ölümünden sonra büyük oğlu K'u-t'ı tahta geçti. Fakat K'u-t'i'ye karşı çıkanlar, A-na-kui'nin amcası Teng-shu-tse'yu hükümdar yaptılar. Böylelikle Juan-juan Devleti'nde aynı zamanda iki hükümdar bulunmuş oluyordu. Bu hadiseden sonra, 553'te Juan-juanlar yeniden Kök Türkler'in saldırısına uğradılar. Hepsini Kuzey-Ts'i'ler'e sığındı.¹⁸

553 yılın sonunda, Kuzey Ts'i İmparatoru Wen-süan kuzeye, Kök Türkler'e karşı sefere çıktı ve Juan-juanlar'ı himayesine aldı. Juan-juanlar'ın hükümdarı K'u-t'ı'yi tahtından indirerek yerine, A-na-kuei'nin oğlu An-lo-chen'i geçirdi. Ma-i chou'da oturmasına izin verdi ve top ipekler hediye etti; barınmasını, beslenmesini üstlendi."¹⁹

Yukarıdaki bilgilerden anladığımıza göre, Juan-juanlar'ın bazı aristokrat tabakası Kök Türkler'e ve diğer Juan-juanlar'a karşı Kuzey Ts'i Devleti ile bir ittifak kurmuştu. Kuzey Ts'i Devleti de onları dostlukla karşıladı. Fakat yeni Juan-juan hükümdarı An-lo-chen Mart 554 tarihinde, Kuzey Ch'i'ye karşı baş kaldırıp adamlarıyla kuzeye doğru kaçmıştı.²⁰ Aynı senenin Nisan ayında, An-lo-chen Ts'i Devleti'nin Si-chou eyaletine hücum etmiş ve yeniden Wen-süan-ti tarafından bozguna uğrayarak onun hatun, çocukları ve 30 bin halkı Ts'i Devleti'ne esir düşmüştü.²¹ Fakat bu savaşta çok sayıda Juan-juan esiri ele geçirilmiş olmasına rağmen, An-lo-chen yakalanmamıştır. Bundan sonra, Çin kaynaklarında An-lo-chen ile ilgili bilgiler bulunmamaktadır.

¹⁴ Suhbaatar, *age.*, s. 17.

¹⁵ A-na-kuei'nin babasının küçük erkek kardeşi idi. Daha geniş bilgi için bakınız. (Liu, *age.*, s. 18.)

¹⁶ Ling, *age.*, s. 69.

¹⁷ Suhbaatar, *age.*, s. 17.

¹⁸ Liu, *age.*, s. 55.

¹⁹ Liu, *age.*, s. 32.

²⁰ Ling., *age.*, s. 37.

²¹ Suhbaatar, *age.*, s. 17.

Öte yandan, Juan-juanlar'ın diğer lideri Teng-shu-tzu, An-lo-chen'in ortadan kaybolmasından sonra, Juan-juan Devleti'nin tek lideri olmuştur. Ancak, kendisi de hem Kuzey Ts'i Devleti'nin hem de hızla güçlenmiş olan Kök Türkler'in baskılarına fazla dayanamadı. 555 yılında, ilk önce Kuzey Ch'i ordusu Juan-juan Devleti'ne hücum etti, daha sonra Kök Türk Devleti'nin hükümdarı Mo-kan Kagan da saldırıya geçince Juan-juan devleti tamamen yıkıldı.²² Kuzey Ch'i Devleti'ne, Juan-juanların Chi Li'si²³ Yu Chyu-Lyu, Li Zya-Ti bizzat halkı olan birkaç yüz kişiyle tabi olmaya geldi.²⁴

Kök Türkler, 555 yılının sonunda Juan-juanlar'ın başka bir hükümdarı Ten-shu-tse'nin üzerine askerlerini göndererek onu yendi. Teng-shu-tse, sağ kalan binden fazla aileyle Batı Wei Devleti'nin toprakları Guan-chu'ya²⁵ kaçtı.²⁶ Fakat, aynı yılda Kök Türk hükümdarı Mo-kan kendini güçlü hissettikleri ve Batı-Weiler'le dostane ilişkiler içinde oldukları için, Batı-Weiler'e birbiri ardına elçiler yollayarak, kaçak Juan-juanları öldürmek için onlardan izin istedi. Zaten, o dönemlerde Batı Wei Devleti, Kuzey Ts'i Devleti'ne karşı kendisini korumak için Kök Türk Devleti'nin destek ve yardımlarına ihtiyaç duyuyordu. Batı Wei Devleti Çin kaynaklarına göre, Kök Türkler'in ricasını kabul ederek, "Juan-juanların hükümdarıyla 3 binin üstündeki yandaşını tutuklayarak, Türklerin elçilerine teslim etti. Onlar Ts'ing-men büyük kapısı²⁷ önünde başları kesilerek öldürüldü. İçlerinden, sadece henüz reşit olmamış (o zaman 18 yaştı) erkek çocuklar bu kan deryasından kendilerini kurtarabildiler; bu gençler prens ve vezirlerin evlerine (Batı-Weilerin) köle olarak verildi."²⁸ Juan-juan devletinin yıkılması, Merkezî Asya göçebe tarihinin en önemli olaylarından biri olarak kabul edilmektedir. Onların devletinin yıkılış sebeplerinin başlıcaları; iç kavga, Kök Türk ve Kuzey Ts'i devletlerinin saldırıları idi.

Tarihî hadiselerden anladığımıza göre, Juan-juan halkının çoğu yeni kurulan Kök Türk devletine itaat ettiklerini veya komşu kavimlerle birleştiklerini tahmin etmekteyiz.

Juan-juanlar büyük ihtimalle yukarıda saydığımız guruplardan başka ufak aileler hâlinde, Kitan, Hsi Shi-wei, Uygur gibi Moğol ve Türk kabilelerine giderek bunların arasında yaşamışlar ve zamanla bunlara karışmışlardır. Ayrıca Juan-juan halkının çoğunun Kök Türkler'e tabi olduğunu, onların Orkun kitabelerinde Otuz Tatar ve Tokuz Tatarlar şeklinde zikredildiğini düşünüyoruz. Shi-wei topraklarına kaçıp orada yerleşen halkın Meng-wu Shi-weileri olduğunu sanıyoruz.

²² Ling., *age.*, s. 38.

²³ Bir yüksek görevin adı.

²⁴ Ts. Handsuren, **Jujanii Haant Uls ba Tüühiin Zarim Sudalgaa**, Ulaanbaatar 2005, s. 185.

²⁵ Kuang-chung, günümüzdeki Shen-si eyaletiyle aynı. Liu, *age.*, s. 55.

²⁶ Suhbaatar, *age.*, s. 17.

²⁷ Ts'ing-men (Shen-si'deki) Ch'ang-an Kalesi'nin güneydoğu kapısı. Aslında buranın adı Pa-ch'eng kapısıydı, ama maviye boyandığı için genelde Ts'ing-men (mavi kapı) olarak anılırdı. (Liu, *age.*, s. 24.)

²⁸ Liu, *age.*, s. 56.

Kanaatimizce Juan-juan halkı aşağıdaki bölgelere 5 kısım olarak dağılmıştır:

1. Kuzey Ch'i Devleti'ne tabi olan ve esir düşenler.
2. Batı Wei Devleti'ne sığınmış ve sonra Kök Türkler tarafından öldürülenler. (Kaynaklara göre, çocuklar ve kadınlar kurtarılmıştı.)
3. Kıtalar tarafından esir düşen az sayıdaki Ti-bedi Kagan'ın yandaşları.
4. Doğu'ya Moğol Shi-wei kabilelerine sığınanlar vardır. Bu kavimler tarihte Meng-wu Shi-wei adıyla biliniyor.
5. Juan-juan Devleti'nin esas halkı, yani Kök Türkler'e tabi olanlar, Orkun abidelerinde Otuz Tatar, Tokuz Tatar ismiyle geçmektedir. Elbette, bunlar Kök Türk toplumunun içinde yaşıyordu.

Bazı tarihçiler Juan-juanlar'ın dağılışı hakkında, Juan-juanlar'ın bir kısmı Kore ve Kuzey Çin'e kaçarken, diğer bir kısmı, Avar adıyla şöhret yaparak batıya göç ettiler²⁹ diye yazmaktadır. Fakat kaynaklarda onların Kore ve Batıya göç etmeleri hakkında hiçbir bilgi yoktur. Juan-juan Devleti'nin nihayet bulmasıyla, Juan-juan adı tamamen ortadan kalktı. Bu durum bize Juan-juan adının sadece siyasi birliğini, yani devletin ismi olduğunu göstermektedir. Halkı ise, Tatar ve Meng-wu gibi eski boy isimleriyle hitap edilmeye devam etmiştir.

Kaynaklar

- GÖMEÇ, S. (2009). *Kök Türk Tarihi*. (3. Baskı). Ankara.
- HANDSUREN, TS. (2005). *Jujanii Haant Uls ba Tüühiin Zarim Sudalga*. Ulaanbaatar.
- KLAŞTORNY, S. G. ve SULTANOV, T. İ. (2004). *Kazakistan Türkün Üç Bin Yılı*. çev. D. A. Batur, İstanbul.
- LING, L. K. (1978). *Toba Wei Sülalesi Devrinde Çin'in Kuzey ve Batı Komşuları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- LIU, M. T. (2006). *Çin kaynaklarına göre Doğu Türkleri*. çev. E. Kayaoğlu, D. Banoğlu, İstanbul.
- ONAT, A. (1977). *5. Asırda Kuzey Çin'de Kurulan Hsia Hun Devleti (MS 407-431)*, Ankara.
- SUHBAATAR, G. (1992). *Mongoliin Tüühiin Deej Biçig*. Ulaanbaatar.
- WOO, D. CH. (1995). *Juan-Juan'lar*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

²⁹ Klaştorny S. G- Sultanov. T. İ., *Kazakistan Türkün Üç Bin Yılı*, Çev, D. A. Batur, 2. baskı, İstanbul 2004, s. 86.